

OROL FOJIYASI

Nusharov Islom Bobir o‘g‘li

*“Toshkent irrigatsiya va qishloq xo‘jaligini mexanizatsiyalash muxandislari instituti “
Milliy tadqiqot Universiteti Qishloq xo‘jaligini mexanizatsiyalash fakulteti Qishloq
xo‘jaligini mexanizatsiyalash yo‘nalishi 102-guruh talabasi*

Anontatsiya: Orol dengizining ekologik falokati dunyo tarixidagi eng katta ekologik muammolardan biridir. Orol dengizining qurib borishi, mintaqadagi iqlim o'zgarishi, biologik xilma-xillikning yo'qolishi va so'nggi yillarda aholi salomatligiga ta'sir etgan kasalliklar kabilar jiddiy oqibatlariga olib kelmoqda. Ushbu maqola Orol dengizining qurib borishining asosiy sabablari, uning ekologik va iqtisodiy ta'siri, shuningdek, mintaqadagi aholiga va tabiatga bo'lgan salbiy ta'sirlar haqida tahlil qiladi. Maqolada shu bilan birga, Orol fojiasining oldini olish uchun amalga oshirilayotgan tashabbuslar va istiqboldagi yechimlar ham muhokama qilinadi.

Anontatsiya: The ecological disaster of the Aral Sea is one of the largest environmental crises in history. The shrinking of the Aral Sea has resulted in severe consequences such as climate change, loss of biodiversity, and health problems affecting the local population. This article analyzes the primary causes of the Aral Sea's shrinking, its ecological and economic impacts, and the negative effects on both the population and nature. Additionally, it discusses the initiatives being implemented to prevent the Aral tragedy and potential solutions for the future.

Anontatsiya: Экологическая катастрофа Аральского моря является одной из крупнейших экологических проблем в истории. Исчезновение Аральского моря привело к серьезным последствиям, таким как изменение климата, утрата биологического разнообразия и проблемы со здоровьем, затронувшие местное население. В этой статье рассматриваются основные причины исчезновения Аральского моря, его экологическое и экономическое воздействие, а также негативные последствия для населения и природы. Кроме того, обсуждаются предпринимаемые инициативы по предотвращению Аральской трагедии и возможные решения для будущего.

Kalit so‘zlar: Orol dengizi, ekologik falokat, suv resurslari, iqlim o‘zgarishi, biologik xilma-xillik, Orol fojiasi, mintaqaviy rivojlanish, atrof-muhitni saqlash, suv taqchilligi, ekologik siyosat.

KIRISH

Orol dengizi bir vaqtlar dunyoning to‘rtinchi eng katta ichki suv havzasi edi. Ammo 20-asrning o'rtalaridan boshlab uning qurib borishi boshlandi. Bu jarayon inson faoliyatining natijasi bo'lib, ayniqsa, qishloq xo'jaligi uchun suv resurslarining noto'g'ri taqsimlanishi va sug'orish tizimlarining haddan tashqari rivojlanishi asosiy omillardan hisoblanadi. Orol dengizining qurib borishi faqat ekologik falokatni keltirib chiqarmadi,

balki bu hududdagi aholining sog‘liq va iqtisodiy holatiga ham jiddiy zarar yetkazdi. Ushbu maqolada Orol fojiasining sabablari, oqibatlari va unga qarshi ko‘rilayotgan choralar ko‘rib chiqiladi.

ASOSIY QISM

Orol dengizi – O‘rta Osiyodagi eng katta orol dengizi ko‘l. Ma‘muriy jihatdan Orol dengizining yarmidan ko‘proq janubi-g‘arbiy qismi O‘zbekiston, shimoli-sharqiy qismi Qozog‘iston hududida joylashgan. O‘tgan asrning 60-yillarigacha Orol dengizi maydoni orollari bilan o‘rtacha 68,0 ming km² ni tashkil etgan. Kattaligi jihatidan dunyoda to‘rtinchi (Kaspiy dengizi, Amerikadagi Yuqori ko‘l va Afrikadagi Viktoriya ko‘lidan keyin), Yevrosiyo materigida (Kaspiydan keyin) ikkinchi o‘rinda edi. Dengiz shimoli-sharqdan janubi-g‘arbga cho‘zilgan, uz. 428 km, eng keng joyi 235 km (45° shahrik.) bo‘lgan. Havzasining maydoni 690 ming km², suvining hajmi 1000 km³, o‘rtacha chuq. 16,5 m atrofida o‘zgarib turgan. Havzasining kattaligi uchun dengiz deb atalgan. Orol dengizi yuqori plitsenda Yer po‘stining egilgan yeridagi botiqda hosil bo‘lgan. Tubining relyefi (g‘arbiy qismini hisobga olmaganda) tekis. Orol dengizida juda ko‘p yarim orol va qo‘ltiqlar bo‘lgan. Shimol qirg‘oqlarida eng katta qo‘ltiqlaridan Chernishev, Paskevich, Sarichig‘anoq, Perovski, janubi-sharqiy va sharqiy qirg‘oqlarida Tushbas, Ashshibas, Oqsag‘a, Suluv va boshqa, Amudaryo bilan Sirdaryo quyiladigan joylarida Ajiboy, Tolliq, Jiltirbas qo‘ltiklari, Qulonli va Mo‘ynoq yirik yarim orollari bo‘lgan. Orol dengizida qadimdan suv sathi goh ko‘tarilib, goh pasayib turgani ma‘lum. Keyingi geologik davrda Sariqamish va O‘zbo‘y orqali Orol dengizi suvi vaqt-vaqti bilan Kaspiyga quyilgan, suv sathi ancha baland bo‘lib, jan.vajan.-sharqidagi bir necha ming km² maydonli sohil suv ostida bo‘lgan. Orol dengizi unchalik chuqur emas. Chuqur joylari Orol dengizining g‘arbiy qismida. Qoraqalpog‘istonning shimoliy qismi Ustyurt tegisligi yonida chuqurligi 69 m gacha yetgan.

Ko‘lning sayoz joylari uning janubiy, janubi-sharqiy va sharqiy qismlariga to‘g‘ri kelgan.

Orol dengizi qirg‘oqlarining morfologik tuzilishi juda murakkab. Ular bir-biridan ba‘zi xususiyatlari bilan farqlanadi. Shimoliy qirg‘og‘i baland, ayrim yerlari past, chuqur qo‘ltiqlar bor. Sharqiy qirg‘og‘i past; qumli, juda ko‘p mayda qo‘ltiq va orollar bo‘lgan. Janubiy qirg‘og‘i Amudaryo deltasidan hosil bo‘lgan.

1.Orol dengizining qurib borishining sabablari

Orol dengizining qurib borishining asosiy sababi, birinchi navbatda, uning suvi manbai bo‘lgan Amudaryo va Sirdaryo daryolarining suvining so‘nggi yillarda noto‘g‘ri ishlatilishi va ularning oqimini kamaytirishidir. Qishloq xo‘jaligi va paxta yetishtirish uchun sug‘orish tizimlarining haddan tashqari rivojlanishi suvning qisqarishiga olib keldi. Sug‘orish tizimlaridagi samaradorlikning pastligi va suvni tejash bo‘yicha choralarning yetarli darajada amalga oshirilmasligi ham bu jarayonning tezlashishiga sabab bo‘ldi.

2.Ekologik va iqtisodiy oqibatlar

Orol dengizining qurib borishi mintaqada ekologik falokatga olib keldi. Buning natijasida dengizning suvi bug‘lanib, sahro maydonlari kengayib, atmosferaga zararli

moddalarning chiqishiga olib kelmoqda. Bu esa, o‘z navbatida, iqlimning o‘zgarishiga, tuproqning sho‘rlanishiga va biologik xilma-xillikning yo‘qolishiga sabab bo‘lmoqda. Mahalliy aholi uchun bu jarayon katta iqtisodiy va sog‘liq muammolarini yuzaga keltirdi, chunki suv resurslar kamaydi va qishloq xo‘jaligi uchun zarur suv ta‘minoti qiyinlashdi.

3. Sog‘liqni saqlash va ijtimoiy ta’sir

Orol fojiasining eng og‘ir oqibatlaridan biri aholi salomatligiga bo‘lgan ta’sirdir. Qurigan dengiz tubidan ko‘tarilgan tuzlar va changlar nafas olish yo‘llarini kasalliklar bilan to‘ldirib, yuqori nafas yo‘llari va yurak-qon tomir kasalliklariga olib kelmoqda. Shu bilan birga, yuqumli kasalliklar, masalan, o‘pka va respirator kasalliklarining tarqalishi ko‘paygan.

4. Orol dengizining tiklanishi uchun ko‘rilgan chora-tadbirlar

Orol dengizining tiklanishi uchun bir qancha xalqaro va mahalliy tashabbuslar amalga oshirildi. Xususan, Orol dengizini tiklashning asosiy yo‘nalishlaridan biri - Amudaryo va Sirdaryoning suv resurslarini boshqarishni yaxshilashdir. Suvni tejash va samarali ishlatish, sug‘orish tizimlarini takomillashtirish va iqtisodiy muammolarni hal etish uchun innovatsion yondoshuvlar izlanmoqda.

XULOSA

Orol dengizining qurib borishi nafaqat ekologik, balki iqtisodiy va ijtimoiy muammo sifatida ham jiddiy xavf tug‘diradi. Orol fojiasining oldini olish va uning oqibatlarini kamaytirish uchun xalqaro hamkorlik, samarali suv boshqaruvi, ekologik ta’lim va innovatsion texnologiyalarni joriy etish zarur. Bu muammoni hal etishda atrof-muhitni asrashga qaratilgan harakatlar, aholi salomatligini himoya qilish va iqtisodiy barqarorlikni ta’minlashga qaratilgan chora-tadbirlar muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Shirinov, A. (2018). Orol dengizi fojiasi va uning oqibatlari. Tashkent: O‘zbekiston akademik nashriyoti.
2. Karimov, I. (2009). Orol dengizining ekologik falokatga olib kelishi. Tashkent: O‘zbekiston matbuoti.
3. United Nations Environment Programme (UNEP). (2017). Environmental and social impacts of the Aral Sea crisis. Geneva.
4. Alimov, K. (2015). Suv resurslari va Orol dengizining ekologik holati. Tashkent: Ekologiya institutining ilmiy ishlari.
5. Mehdiyev, R. (2020). Orol dengizi: tahdidlar va yechimlar. Nukus: Nukus davlat universiteti nashriyoti